

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Ричко Вікторії Юріївни**

**«Почаївська лавра: її історична роль та етнічна ідентифікація у сучасному
українському суспільстві»,**

**поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю
031 «Релігієзнавство»**

Актуальність теми дисертації визначається тим, що вона присвячена дослідженню назрілої, однак ще недостатньо вивченої теми – історичній ролі та етнічній ідентифікації найбільшої святини Волинського регіону – Почаївської лаври впродовж кінця XVI – початку XXI ст. Дослідження є одним із виявів суспільного інтересу до означеної проблеми. Її актуальність зумовлена не лише теоретичними, а й практичними міркуваннями. Саме ґрунтовне осмислення так званого «почаївського феномену», конкретизація та систематизація чинників і наслідків етнічної ідентифікації Почаївської лаври в контексті впливу на формування етнорелігійної ідентичності українського соціуму, а також необхідність комплексного аналізу проблеми подолання її деструктивної ролі в сучасних вітчизняних процесах націє- та державотворення, актуалізують окреслену тему дисертації.

Актуальність дисертації В. Ю. Ричко «Почаївська лавра: її історична роль та етнічна ідентифікація у сучасному українському суспільстві» полягає у тому, що базуючись на об'ємному емпіричному матеріалі, який відображає контекстуальний аналіз історичного дискурсу Почаївського релігійного осередку від кінця XVI до початку XXI ст., авторка здійснила узагальнене осмислення процесів, пов'язаних із становленням і трансформацією його етнічної ідентифікації. Системна реконструкція і комплексний релігієзнавчий аналіз, проведені дисертанткою, засвідчили вагому роль та значення Почаївської лаври в національному бутті українського народу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконувалося відповідно до тематики науково-дослідницької теми кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету «Співвідношення релігійного і національного: контекст історії і культури українського народу» (реєстраційний номер 014U000085) та «Філософія в структурі сучасного соціогуманітарного знання» (реєстраційний номер 0116U007100).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 2 від 27 лютого 2020 р.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

Уперше доведено, що заснування Почаївського монастиря 1597 р. стало, з одного боку, інструментом запобігання інституалізаційної дезінтеграції і духовної дезорієнтації автохтонного населення Волинського регіону, а з іншого – дієвим засобом попередження тектонічних зсувів його православної релігійної ідентичності.

Обґрунтовано, що нині Почаївська Свято-Успенська лавра УПЦ (МП) є одним із потужних ретрансляторів світоглядних парадигм пропагандистської ідеологічної наративної матриці «руського мира» у вітчизняний соціум;

Доведено, що ідейно-політична риторика Почаївської лаври, спрямована на підтримку окупаційних дій Росії на Сході України свідчить як про колабораціонізм цієї чернечої обителі, так і дезінтегративну та деструктивну ролі в ідентифікаційних процесах у сучасній Україні. Разом із тим, це прояв специфічної почаївської субкультури, яка є особливим різновидом православного фундаменталізму, що розвивається в орієнтації на крайні консервативні групи у середовищі російських, грецьких старостильних, румунських ченців із їх ідеалами культурно-цивілізаційного реваншизму на фоні ескалації антивестерністських настроїв.

Виявлено, що ПЦУ та УГКЦ докладають систематичних зусиль для подолання негативних впливів почаївської православно-фундаменталістичної субкультури через творення альтернативних осередків чернечого життя і

паломництва, якими вже стали Манявський скит та Унівська Лавра. Також зусилля представників «відкритого» київського християнства зосередженні на реконструкції та розвитку власної традиції зв'язків із найвпливовішим нині центром православного чернецтва і паломництва – горою Афон.

Удосконалено та доповнено тезу, що домінантою конструювання етнічної ідентифікації Почаївського монастиря у першій третині XIX – на початку XX ст. стала консервативна внутрішня політика Російської імперії, а провідним трендом – переорієнтація основних векторів його екзистенції з україноцентричних ідейних концептів до генерування та імплементації світоглядних наративів російської православної ідентичності. Удосконалено висновок, що сучасна етнічна ідентифікація Почаївської лаври детермінована як внутрішнім процесом переструктуризації етнорелігійної ідентичності вітчизняного соціуму, так і зовнішніми чинниками, зокрема реалізацією геополітичної доктрини «русский мир», що інспірується російським прокремлівським політикумом і РПЦ та легітимізує екстремізм і тероризм. Суттєво доповнено відомості про сутність етноконфесійної ідентичності Почаївської Свято-Успенської лаври в умовах набуття Українським православ'ям автокефального статусу, реакцією якої стала активізація фундаменталістичної проросійської протидії ініціативам, спрямованим на формування національного «відкритого православ'я».

Набула подальшого розвитку теза, що перебування Почаївського монастиря у юрисдикційному підпорядкуванні Уніатської Церкви (1720 – 1831 рр.) зумовило кардинальні ідейні трансформації його самоідентифікації, зокрема біполяризацію провідних рис. А саме збереження базових засад східного обряду та поступове вкорінення окцидентальних (прозахідних) елементів, запозичених із культово-обрядової практики Римо-Католицької Церкви, що лягли в основу його уніатського інваріанту релігійної ідентичності. Розвинуто твердження, що Почаївська лавра нині – релігійний осередок ідейного впливу країни-агресора, церковний ресурс російської войовничої націоналістичної ідеології, а її керівництво і ченці є активними

представниками православного фундаменталізму, націоналізму та імперіалізму, прибічниками не лише «східного вектору» культурно-цивілізаційної парадигми розвитку України, але й радикального сценарію його втілення у життя. Набуло подальшого розвитку судження, що зміна юрисдикційного підпорядкування Почаївської лаври на користь УПЦ можлива за умови проведення у середовищі її ченців відповідної систематичної практичної роботи з формування їхнього внутрішнього запиту та переконаності в необхідності православної помісності як канонічно необхідного способу існування українського православ'я.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що його матеріали можуть бути використані під час викладання філософських, релігієзнавчих, історичних, культурологічних дисциплін, а також написання узагальнюючих філософсько-релігієзнавчих праць з історії релігії і Церкви як в Україні в цілому, так і Волині зокрема. Вони можуть також слугувати для підготовки відповідної навчальної та методичної літератури. Крім того, наведені в дисертації факти, висновки та узагальнення можуть стати корисними у краєзнавчій та екскурсійній роботі. Зрештою, низка положень дисертації є актуальною з точки зору осмислення сучасних етноконфесійних проблем України державними органами, Церквами, релігійними організаціями.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету. Результати дослідження оприлюднені авторкою у доповідях і повідомленнях на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: Міжнародній науковій конференції V Андріївські читання «Християнство в Україні: історія, культура, сучасність в контексті суспільно-політичних трансформацій» (до 500-річчя Реформації та 25-річчя утворення Української Православної Церкви Київського Патріархату) (23 травня 2017 р., м. Рівне), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мистецький простір України: історія та виклики сучасності» (25-26 жовтня

2017 р., м. Рівне), Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика актуальних наукових досліджень» (27-28 жовтня 2017 р., м. Львів), Всеукраїнському круглому столі «Роль науки, релігій та суспільства в формуванні моральної особистості в сучасній Україні» (5 листопада 2017 р., м. Рівне), XII Міжнародній науково-практичній конференції «Культурний вектор розвитку України початку XXI століття: реалії і перспективи» (10-11 листопада 2017 р., м. Рівне), III Міжнародній науковій конференції «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (23-24 листопада 2017 р., м. Суми), VII Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (6-7 грудня 2017 р., м. Рівне), Міжнародній науковій конференції VI Андріївські читання «Християнство в історії та культурі української держави: від хрещення України-Руси до сучасності» (15 травня 2018 р., м. Рівне), Міжнародній конференції «International Multidisciplinary Conference» (6-7 липня 2018 р., м. Люблін), Міжнародній науковій конференції «Сучасні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні і світі» (20-21 липня 2018 р., м. Одеса), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями наукових досліджень» (11-12 серпня 2018 р., м. Київ), Міжнародній науковій конференції «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії Київської наукової суспільствознавчої організації» (17-18 серпня 2018 р., м. Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства» (7-8 вересня 2018 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції «Історичні, соціологічні, політичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (21-22 вересня 2018 р., м. Херсон), Міжнародній конференції Львівської фундації суспільних наук (21-22 вересня 2018 р., м. Львів), Міжнародній науково-практичній конференції «Наука. Технології. Інновації: світові тенденції та регіональний аспект» (28-29 вересня 2019 р., м. Одеса), Всеукраїнському круглому столі «Церква, історик, епоха» (18 листопада 2019 р., м. Рівне).

Достовірність та обґрунтованість одержаних результатів.

Наукові положення і висновки є достовірними та обґрунтованими. Вони підтверджуються фактичними даними, узгоджуються із теоретичними положеннями, апробовані на 17 науково-практичних конференціях різного рівня.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні положення і результати дисертації викладено у 18 публікаціях (одноосібних), із них 6 статей відображають основні наукові результати, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 8 – апробаційного характеру, 3 – додатково висвітлюють наукові результати.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях:

1. Rychko V. Pochayiv lavra in the period of acquisition of autocephaly by Ukrainian Orthodox Church: position, demonstration of reaction, prospects. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. № 4 (25). P. 12–17.

Статті у фахових виданнях:

2. Ричко В. Ю. Просвітницька діяльність Почаївського монастиря і її роль у формуванні етнічної ідентифікації українського соціуму: історична ретроспектива. *Гілея: науковий вісник, збірник наукових праць*. Випуск 135 (8). Ч. 2. Філософські науки. К.: Гілея, 2018. С. 187–191.
3. Ричко В. Ю. Детермінанти розвитку сучасного українського православ'я (на прикладі УПЦ МП та одного з її центрів – Почаївської лаври). *Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2018. Вип. 19. С. 48–54.

4. Ричко В. Ю. Концептуалізація релігійної ідентичності: спроба теоретичного аналізу. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Серія «Філософія»*. 2018. Вип. 79. С. 61–66.
5. Ричко В. Ю. Практика реалізації концепції «руського мира» в Україні (на прикладі Почаївської Свято-Успенської лаври). *Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2018. Вип. 20. С. 87–93.
6. Ричко В. Ю. Стан і перспективи формування етноконфесійної ідентичності в Україні крізь призму діяльності УПЦ МП. *Практична філософія*. 2018. № 4 (70). С. 138–144.
7. Ричко В. Ю. Чинники формування етнічної ідентифікації Почаївського монастиря крізь призму обставин його екзистенції впродовж кінця XVI – початку XVIII ст. *Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2019. Вип. 26. С. 62–69.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Ричко В. Ю. Обставини переходу Почаївського Василіанського монастиря на православ'я та набуття ним статусу Лаври 1833 р. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: Збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції*. Суми, 2017. С. 88–92.
9. Ричко В. Ю. Почаївська Лавра як активний провідник та опертя «руського мира» на теренах сучасної України. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 2017. С. 165–168.
10. Ричко В. Ю. До питання просвітницької діяльності Почаївської лаври: історична і сучасна ретроспектива. *Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії Київської наукової суспільствознавчої організації*. К., 2018. С. 72–76.
11. Ричко В. Ю. Етнорелігійна ідентифікація Почаївської лаври та її роль у контексті реалій сьогодення. *Сучасні науки: напрямки та тенденції*

- розвитку в Україні і світі: Збірник тез конференції. Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2018. С. 63–69.
12. Ричко В. Ю. Національна ідея як чинник конфесійної ідентифікації сучасних українців. *Пріоритетні напрями наукових досліджень: Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції*. К., 2018. С. 62–63.
13. Ричко В. Ю. Етноконфесійна ідентичність: український вимір. *Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства: Збірник матеріалів наукової конференції*. Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2018. С. 47–51.
14. Ричко В. Ю. Церква як чинник націотворення в Україні (на прикладі діяльності Почаївського монастиря 18–19 ст.). *International Multidisciplinary Conference*. Люблін, 2018. С. 110–114.
15. Ричко В. Ю. Спрямованість освітньої діяльності Почаївської духовної семінарії як один із виявів реалізації доктрини «руського мира» в Україні. *Гуманітарний корпус: Збірник наукових статей із актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Вип. 19. К., 2018. С. 127–131.

Праці, які додатково відображають результати дисертації:

16. Рычко В. Ю. Почаевский монастырь как фактор формирования национальной идентичности в Украине. *Власть и общество (История, Теория, Практика)*. Тбилиси, 2018. № 3(47), С. 102–113.
17. Ричко В. Ю. Почаївська лавра в контексті конфлікту ідентичностей у сучасному православ'ї в Україні. *Молодий вчений*. 2018. Випуск 8 (60). С. 37–42.
18. Ричко В. Ю. Історична роль Почаївської лаври та її вплив на релігійні процеси в сучасному

українському соціумі. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць РДГУ*. 2018. Вип. 29. С. 88–93.

Оцінка структури дисертації, її мови та стилю викладення.

Відповідно до логіки викладу, дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 276 сторінок, із них 222 сторінки – основного тексту. Список використаних джерел налічує 449 найменувань.

Дисертацію написано чіткою мовою, структура дисертації відповідає алгоритму здійсненого авторкою дослідження. Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступний для сприйняття. Зміст, структура, оформлення дисертації і кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 року № 167), Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Відповідність дисертації вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація Ричко Вікторії Юріївни «Почаївська лавра: її історична роль та етнічна ідентифікація у сучасному українському суспільстві» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Робота містить наукові положення, нові науково обґрунтовані результати проведеного філософсько-релігієзнавчого аналізу особливостей конфесійної та етнічної ідентифікації Почаївської лаври в її історії і кореляції цих процесів із загальними особливостями розвитку етнорелігійної ідентичності українського соціуму в період кінця XVI – початку XXI ст., що має істотне значення для галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Дисертація виконана на належному рівні, її результати мають наукову новизну і практичну значимість. Основні положення дисертації опубліковані в наукових фахових виданнях України та у виданнях інших держав, оприлюднювались на науково-практичних конференціях різного рівня. Дослідження відповідає обраній темі, розкриває її та підтверджує, що В. Ю. Ричко вирішено поставлені у роботі завдання. Здобувачкою дотримано вимоги академічної доброчесності та не допущено її порушень під час дослідження. За змістом дисертація, її наукові результати та висновки відповідають спеціальності 031 «Релігієзнавство».

ВИСНОВОК

Ознайомившись із дисертацією В. Ю. Ричко «Почаївська лавра: її історична роль та етнічна ідентифікація у сучасному українському суспільстві» та науковими публікаціями, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації, а також взявши до уваги підсумки фахового семінару, вважаємо, що:

1. Дисертація Вікторії Юріївни Ричко «Почаївська лавра: її історична роль та етнічна ідентифікація у сучасному українському суспільстві» відповідає спеціальності 031 «Релігієзнавство» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки»).

2. В. Ю. Ричко опубліковано за темою дисертації 18 наукових публікацій, із них 7 розкривають основний зміст дисертації, відображають наукову новизну одержаних результатів і відповідають вимогам пп. 9, 11 і 12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року за № 167).

3. Дисертація В. Ю. Ричко «Почаївська лавра: її історична роль та етнічна ідентифікація у сучасному українському суспільстві», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року (зареєстрованого в

Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 року за № 155/30023) та пп. 9-12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року за № 167).

4. Дисертація Ричко Вікторії Юріївни «Почаївська лавра: її історична роль та етнічна ідентифікація у сучасному українському суспільстві» може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 031 «Релігієзнавство» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки») у разовій спеціалізованій вченій раді.

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри образотворчого
та декоративно-прикладного мистецтва
Рівненського державного
гуманітарного університету

Р. М. Шеретюк

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Рівненського державного
гуманітарного університету

Р. П. Давидюк

